

TÜRK DİLİ

AYLIK FİKİR VE EDEBİYAT DERGİSİ

Cilt : VI

1 mayıs 1957

Sayı : 68

DERLEME VE TARAMA ÇALIŞMALARI

ACÂH SIRRI LEVEND

26 eylül 1932 de toplanmış olan Birinci Dil Kurultayı'nın seçtiği genel merkez kurulu, yapılması gereken işleri şu üç maddede özetlemişti :

1 — Gerek halk dilinde yaşıyan, gerek eski kitaplarda yer aldığı halde sonradan unutulmuş kelimeleri toplıyarak, Türk dilinin kelime hazinesini meydana çıkarmak;

2 — Türkçede söz yaratma yollarını belli etmek ve bunları işleterek Türkçe köklerden yeni kelimeler yaratmak;

3 — Türkçede, hele yazı dilinde çok kullanılan yabancı kelimelerin yerine konulabilecek öz Türkçe kelimeleri ortaya koymak ve bunları yaymak.

Bunların birincisiyle üçüncüsü derleme ve tarama çalışmalarını doğurmuştur. Derleme, yurdumuzun türlü bölgelerinde halkın kullandığı, yazı diline geçmemiş Türkçe kelimeleri toplamadır. Tarama ise, eskiden kullanılmış, fakat bugünkü yazı dilinde bırakılmış olan Türkçe kelimeleri toplamak için eski kitapları gözden geçirmedir.

Derleme işlerimiz: halk ağzından ilk derleme, Atatürk'ün yakın ilgisi ve hükümetin kararnamesiyle 1933, 1934 yıllarında yapılmıştır. Devlet memurları da bu işle görevlendirildiği için, "derleme seferberliği" adı verilen bu teşebbüs bütün memlekette hızla gelişmiş, iki yıl içinde Dil Kurumu'na 153.000 fiş gönderilmiştir.

Bu fişlerden "Söz derleme dergisi" adı verilen "Halk ağzından yazı diline" dört ciltlik sözlük meydana gelmiştir. Bu eser 1700 sayfadır. İçinde 30000 kadar kelime vardır. Her kelimenin anlamı verildikten sonra, hangi köy veya kasabadan derlendiği de madde içinde gösterilmiştir.

Bu dört cildi daha faydalı bir hale getirmek için yazı dilimizdeki kelimelerin halk ağzındaki karşılıklarını gösteren bir cildin de meydana getirilmesi uygun görülmüş, uzun çalışmalarından sonra, indeks olarak "Yazı dilinden halk ağzına" beşinci cilt hazırlanmıştır. Basılmakta olan bu eser üç ay sonra elimizde olacaktır.

Folklorla ilgili olan derlemeler de, daha geniş açıklamalarla altıncı cilt olarak basılmıştır.

Yurdumuzda ikinci derleme çalışmalarına 1952 yılında başlanmıştır. Bundan maksat, *Söz derleme dergisi*'ndeki eksikleri tamamlamak ve yanlışları düzeltmektir. Bu derlemelere yurdun her tarafından 900 e yakın gönüllü katılmış, Kurumumuza şimdiye kadar 275000 den fazla fiş gelmiştir. Bunlarla eski derlemeler kaynaştırılarak, önemli başka kaynaklardaki sözler de katılarak *Türkiye derleme sözlüğü* meydana getirilecektir.

Tarama işlerimiz: Kurumumuz tarama çalışmalarıyla bilim dünyasına iki eser armağan etmiştir: 1) *Tarama dergisi* (2 cilt), 2) *Tanıklariyle tarama sözlüğü* (şimdiye kadar dört kitabı çıkmıştır).

Tarama dergisi, dilimizde kullanılan yabancı sözlere öz Türkçe karşılıklar bulmak amacı ile 150 kadar eser taranarak, derleme fişlerinden de faydalanılarak meydana getirilmiştir. 848 sayfa tutan birinci cildi "Osmanlıcadan Türkçeye" dir. Madde başı olan yabancı sözlerin sayısı 8000 kadardır. Bunların karşılıklarına tarama ve derleme kaynaklarından alınan türkçeleri (ki 25000 kadardır) yazılmıştır. İkinci cilt "Türkçeden Osmanlıcaya" indekstir.

Tanıklariyle tarama sözlüğü'ne gelince: Bu eserde yedi yüz yıldanberi Türkiye türkçesiyle yazılmış eserlerde geçen, fakat sonradan bırakılmış veya az kullanılır hale gelmiş olan Türkçe kelimeler vardır. Kaynak olarak taranan 280 eserden 210000 fiş elde edilmiştir. Her 30-50 eserin tarama fişlerinden *Tanıklariyle tarama sözlüğü*'nün bir kitabı meydana gelmiştir. Üç kitabı daha önce çıkmış olan bu eserin dördüncü kitabı da basılmaktadır. Bir ay sonra elimizde olacaktır. Her biri ortalama 900 sayfa olan ve A dan Z ye kadar ayrı ayrı birer sözlük niteliğinde bulunan bu kitapların kaynaştırılmasına ve kalan malzemenin de bunlara katılarak tek kitap haline getirilmesi işine yakında başlanacaktır.

Her maddesi metne dayanan, tanıksız hiçbir maddesi bulunmayan bu eser, kendi alanının tek ürünüdür.